

ľudmi, medzi rasami, najmä v prostredí, na ktoré majú ešte vplyv. S kladným ohlasom sa stretnú všetky úprimné vyhlásenia na podporu mieru.

Je pozoruhodné, že cirkev obrátila pozornosť k súčasnému svetu, že mení aj niektoré názory naň, avšak konkrétnych návrhov, ktoré by napomáhali skutočnému riešeniu ľudských problémov, je zarážajúco málo. Vezmime napr. otázku chudoby a hladu. Výzvy, zbierky, gestá nie sú schopné vyriešiť nič podstatného. Jedine triedne hľadisko utlačaných môže odhaliť reálne príčiny tohto neblahého dedičstva minulosti a ukázať aj ozajstné cesty riešenia. Snahy o priblíženie, o aktívnejšie zásahy do svetového vývoja, doprevádzané zdôrazňovaním neutrálnej pozície k boju spoločenských síl na oboch póloch základného spoločenského protirečenia doby, vyznievajú dosť hlucho a nepresvedčivo, pretože sú odtrhnuté od reálnych procesov, od spoločenských zákonitostí a zastierajú ich. Nechceme tým popierať, že súčasný svetový vývoj nedáva určitý priestor pre čiastočný úspech katolicizmu. Sú to však tie jeho stránky, ktoré sú brzdou pokroku. Tým je aj určovaná úloha cirkvi dnes, podobne ako v celých jej takmer dvetisícročných dejinách.

SOCIOLOGIA V SOVIETSKOM SVÄZE

Spočiatku sme každú zprávičku o úspešnom prebojovaní myšlienky sociologických výskumov v Sovietskom sväze vychytávali z čisto utilitárnych dôvodov. Každá takáto zprávička bola totiž studenou sprchou, paralyzujúcou odpor našich rodných dogmatikov voči sociológii. Veď logika nášho dogmatika spočívala v tom, že keď už nevedel vynájsť nijaký vecný dôvod proti takej či onakej iniciatíve, ostávala mu ešte možnosť argumentovať tým, že sa to nerobí „ani v Sovietskom sväze“.

Prírodzene, záujem o dianie v sovietskej sociológii, povzbudzovaný takými mimo-vedeckými zreteľmi, nutne musel viesť k vytrhávaniu faktov z ich súvislostí. Jednoducho sa konštatovalo, že sa sociológia v Sovietskom sväze prebúdzá k životu, no menej sa už písalo a hovorilo o pôrodných bolestiach, charakterizujúcich jej zrod. Azda z obavy, aby nedošlo k aktivizácii našich vnútorných konzervatívnych síl, radšej sa takticky obchádzala okolnosť, že nástup sovietskej sociológie nie je ani zďaleka taký spontánny, ako by sa na prvý pohľad zdalo, a že to nové v sovietskom sociologickom myslení nikdy vychádza aj z víťazných šarvátok s vžitými postupmi dosť pošramotené, ba aj deformované.

Pochopiť súčasný stav, ťažkosti a problémy marxistickej sociológie v SSSR znamená preskúmať a vysvetliť jej dejinné peripetie. Isteže, dnešné sociologické myslenie v Sovietskom sväze sa podstatne líši od sociologického myslenia spred XX. storočia. To je jedna demarkačná čiara, príliš výrazná, aby bolo možné hovoriť o nepretržitom vývoji. Rozdiel je v tendenciách i výsledkoch. Tam empirický nihilizmus a podriadenie skutočného diania autonómnemu pohybu pojmových skamenelín, tu očividná snaha poskytnúť hlasovacie právo tvrdým životným faktom. Tam dualizmus vedomia a bytia, teórie a praxe, slov a činov, tu úporné prebývanie sa k obnoveniu ich dialektickej jednoty.

No dejiny sovietskej porevolučnej sociológie poznajú aj iný, nie menej podstatný a nie menej zaujímavý bod zvratu. Mienky o jeho presnom časovom umiestení sa síce zatiaľ rozchádzajú, ale nikto nepochybuje o tom, že takýto bod tu bol. Obyčajne sa kladie na rozhranie dvadsiatyh a tridsiatykh rokov a spadá do obdobia začiatkov stalinových deformácií leninizmu. A tak máme vo vývine sovietskej sociológie dva hlboké predely, vďaka ktorým je jej dnešná etapa v poradi tretou.

Keď sa oboznámime so súčasným dianím v sovietskej sociológii, neunikne nám jedna príznačná skutočnosť: úsilie zviazať pretrhnuté, nadväzovať na niečo, čo tu už bolo,

A boli tu — dnes je to už všeobecne známe — aj konkrétne sociologické výskumy. Jedným z autorov takýchto výskumov v prvej polovici dvadsiatyh rokov bol napr. S. G. Strumilin. Jeho výskumy časových rozpočtov sovietskych pracujúcich v rokoch 1923—1924 sa už dnes vyhrabali zo zabudnutia a stávajú sa vhodným odrazovým mostíkom podobných výskumov, organizovaných nastupujúcou generáciou sovietskych sociológov.

Aby som sa vyhol opakovaniu známych faktov, upúšťam od celkového prierezu sovietskou sociológiou. Obmedzím sa na tri sociologické pracoviská, ktoré som počas svojho nedávneho študijného pobytu v SSSR bližšie poznal. Takýto postup sa mi vidí účelným nielen preto, že umožňuje doplniť jestvujúce informácie o daných pracoviskách, ale aj preto, že prehlbenejší pohľad na časť súboru je v danom prípade vhodnejším spôsobom ako postihnúť všeobecné aspekty problematiky, než povrchné referovanie o celom súbore.

*

Pri Filozofickom ústave AV SSSR v Moskve pracuje od roku 1960 *oddelenie výskumu nových foriem práce a spôsobu života*. Má 15 pracovníkov a 6 aspirantov. Vedúcim oddelenia je doktor filozofických vied G. V. Osipov a jeho zástupcom kandidát filozofických vied N. V. Novikov. Menovaní súdruhovia tvoria skupinu, orientujúcu sa prevažne na kritiku buržoáznej sociológie, kým ťažisko práce ostatných členov oddelenia spočíva v realizovaní vlastných výskumov. V oddelení okrem filozofov pracujú traja ekonómi (prof. Zvorykin, Čangli, Kozyrjev), jedna kandidátka technických vied (A. M. Geluta), jeden sociálny psychológ (N. G. Valentinovová) a jedna novinárka (O. A. Černikovová). Medzi ašpirantmi je aj matematik, pripravujúci sa na matematické modelovanie sociologických javov.

V rokoch 1960—1962 uskutočnilo oddelenie sociologický výskum v 6 závodoch mesta Gorkij. Výskum bol orientovaný na tieto okruhy problémov: a) vplyv technického pokroku na profesionálnu štruktúru robotníckej triedy, obsah a charakter práce; b) demografické zmeny; c) materiálne a kultúrne podmienky života robotníckych rodín; d) zmena duchovnej tvárnosti, psychológie a morálky budovateľov komunistickej spoločnosti. V priebehu výskumu boli pomocou objektívnych a subjektívnych sociologických metód preštudované jednotlivé stránky života veľkej skupiny robotníkov a členov ich rodín (štúdium rozpočtu pracovného a voľného času zahrnulo do 2500 ľudí, demografický prieskum vyše 8000 ľudí). Výskum je prakticky dokončený a výsledky budú v krátkom čase publikované.

Okrem základných sociologických výskumov venujú sa pracovníci oddelenia aj aplikovaným výskumom, poväčšine v spolupráci s inými špecialistami. Spomeniem účasť na projektovaní experimentálnej bytovej štvrte, ktorá sa buduje v juhozápadnej časti Moskvy. Úlohou sociológov je včleňovať do architektonických riešení také prvky, ktoré rešpektujú progres v utváraní medziludských vzťahov. Ďalším príkladom môže byť anketa, pomocou ktorej časť pracovníkov oddelenia na požiadanie vyšších stranických a štátnych orgánov skúma sociologické aspekty zmeneného grafikonu práce v niektorých moskovských závodoch.

V uplynulých rokoch sa v oddelení pracovalo aj na ďalšej výskumnej úlohe. Časť pracovníkov oddelenia, orientujúca sa na sociológiu dediny, rozhodla sa preskúmať zmeny, ktoré nastali za posledné roky v živote sovietskeho roľníctva. Tieto zmeny sa skúmali na príklade Moldavskej SSR za účasti tamojších sociológov. Výskum bol situovaný do dediny Kopanka, a nie náhodou. V tejto dedine pred druhou svetovou vojnou robili výskum príslušníci tzv. bukureštskej monografickej školy, ktorú založil

a viedol známy sociológ Dmitrij Gusti. Monografické spracovanie výsledkov výskumu je prístupné, takže sa sovietskym sociológom naskytla vzácna príležitosť porovnávať život v dnešnej Kopanke s Kopankou pred štvrt storočia. Táto výskumná úloha je už tiež dokončená a výsledky budú knižne publikované.

Oddelenie plánuje výskumnú prácu ďalej zintenzívňovať a prehĺbovať. Nadviazali sa užšie pracovné kontakty s poľskými sociológmi a počíta sa s tým, že v budúcnosti dôjde k realizácii spoločných sovietsko-poľských porovnávacích výskumov. Pre prvú etapu spolupráce sa obidve strany dohodli na témach, ktoré bude každá zo zúčastnených strán rozpracúvať — zatiaľ oddelene.

Najväčšia pozornosť sa má venovať metodologickým a metodickým otázkam konkrétnych sociologických výskumov. Oddelenie má tematický plán práce v tejto oblasti, ktorý sa bude postupne realizovať. Témy sú rozdelené do piatich väčších celkov: 1. Základné pojmy a kategórie sociológie a metodológie; 2. Logika vedeckého výskumu; 3. Metodika a technika sociálneho výskumu; 4. Matematické metódy v sociálnom výskume; 5. Osobitosti metodiky skúmania niektorých sociálnych problémov socialistickej spoločnosti.

Okrem toho plánuje sociologické oddelenie spolu s oddelením historického materializmu pripraviť a vydať päťväzkové dielo *Socializmus a komunizmus*.

V súčasnej dobe sa v Sovietskom sväze čoraz častejšie ozývajú hlasy volajúce po založení centrálného koordinujúceho sociologického pracoviska. Takýmto pracoviskom by sa malo stať práve sociologické oddelenie FÚ AV SSSR. Je však potrebné, aby sa oddelenie pretvorilo na samostatný sociologický ústav, ktorý by disponoval všetkými z toho vyplývajúcimi právami. Riešenie tejto otázky naráža zatiaľ na dosť silný odpor u časti filozofov, argumentujúcich okrem iného tým, že je ešte stále neujasnený rozdiel medzi sociológiou a historickým materializmom. Na škodu veci nie je doteraz vyriešená ani otázka vydávania osobitného sociologického časopisu.

*

Ďalším významným sociologickým pracoviskom v SSSR je *Laboratórium sociologických výskumov* pri Leningradskej štátnej univerzite. Laboratórium vzniklo koncom roku 1960. Má 7 pracovníkov a 3 aspirantov. Vedúcim laboratória je V. A. Jadov, jeho zástupcom A. G. Zdravomyslov.

Hlavnou výskumnou úlohou laboratória je štúdium procesu formovania komunistickeho vzťahu k práci u robotníckej mládeže. Na úlohe sa začalo pracovať roku 1961 a čiastkové výsledky výskumu asi 2700 mladých robotníkov z 21 leningradských závodov sú už pripravené na publikovanie, resp. boli publikované. Po doplnení tohto výskumu o nové okruhy problémov sa má úloha v budúcnosti dovŕšiť monografiou s názvom *Zakonomernosti prevraščenija truda v pervuju žiznennuju potrebnost*.

Okrem toho sa v laboratóriu robilo alebo robí na mnohých ďalších výskumných úlohách: a) štúdium časového rozpočtu robotníkov a zamestnancov Kirovovho závodu v Leningrade; b) analýza hnutia racionalizátorov a novátorov výroby na materiáloch z niekoľkých leningradských závodov; c) výskum príčin fluktuácie v závodoch Lensovnařchozu, týkajúci sa 25 000 robotníkov a uskutočňovaný na podnet mestského výboru strany spolu s Mestským soviетom pre štúdium brigád komunistickej práce; d) výskumy medzi vysokoškolskými študentami, zahrňujúce mnohé pálčivé problémy práce a života študentov atď.

V budúcnosti chce laboratórium rozšíriť svoje úlohy o výskum efektívnosti systému ideologickej výchovy más, a to formou zmluvy o dielo so Štátnym výborom pre rozhlas

a televíziu. Myšlienka sa stretla s porozumením a podporou ideologickej komisie ÚV KSSS.

Pri vypracúvaní koncepcie laboratória vychádzajú leningradskí súdruhovia z toho, že sociologické výskumy sa môžu uberať dvoma smermi. Po prvé, s prevažujúcim smerovaním k teórii. Vzorom takýchto prác sú diela klasikov (Engelsovo *Postavenie robotníckej triedy v Anglicku*, Leninov *Vývin kapitalizmu v Rusku* a pod.). Sú to výskumy širokého teoretického záberu, zahrnujúceho veľkú oblasť sociálnych javov. Po druhé, aplikované výskumy úzkeho zamerania, pri ktorých sa študujú a analyzujú aktuálne informácie. Sú to napr. rozbor konkrétneho otázky vedeckého riadenia výroby, organizácie výchovnej práce, rozbor príčin trestnej činnosti, výskumy v oblasti verejných služieb a pod. Pracovníci laboratória sú tej mienky, že je potrebné rozvíjať výskumy v oboch smeroch.

Jednou z dôležitých úloh laboratória je výchova mladých sociologických kádrov na univerzite. Prednášky zo sociológie na filozofickej fakulte sú už tretí rok. Prednášajú sa otázky metodológie, metodiky a techník sociologického výskumu, aj partie z dejín sociologických výskumov, najmä amerických. Prednášky povinne navštevuje 40 študentov, ktorí sa špecializujú na historický materializmus a vedecký komunizmus. Pre ostatné odbory je kurz dobrovoľný. (Okrem Leningradu sa sociológia prednáša aj na univerzitách v Moskve a Kijeve.)

Treba sa zmieniť aj o intenzívnej seba vzdelávacej práci v samom laboratóriu. Súdruhovia si uvedomujú žalostný stav pripravenosti sociologických kádrov a snažia sa aspoň v rámci laboratória tento stav zmeniť. Pritom vychádzajú z toho, že pre úspešný rozvoj sociologických výskumov nestačí, keď sa na pracovisko priberie ekonóm alebo matematik, štatistik alebo demograf. Pracovníci v spomínaných oblastiach majú síce znalosti zo svojej disciplíny, no pri sociologických výskumoch treba organicky spájať filozofickú prípravu so štatistickým vzdelaním, matematickými poznatkami a schopnosťou používať súčasnú výpočtovú techniku. Napokon, vôbec nie sú kádre, ktoré by mali skúsnosti so zhromažďovaním materiálu formou tzv. programovaného sociálneho pozorovania. Nielen filozofi, ale ani ekonómi a pedagógovia neovládajú tie najelementárnejšie pravidlá sociálneho experimentu. V snahe čo najrýchlejšie ovládnuť profesiu, usporadúvajú si v laboratóriu pravidelne (v týždenných intervaloch) semináre. K ich úspešnému priebehu prispieva rozhladenosť pracovníkov laboratória po zahraničnej sociologickej literatúre a v nemalej miere aj nedávny dlhodobý študijný pobyt s. Jadova v Anglicku.

*

Okrem uvedených dvoch pracovísk som navštívil a oboznámil sa s prácou *Ústavu verejnej mienky pri redakcii Komsomolskej pravdy* v Moskve. Ústav vznikol roku 1960 a má troch pracovníkov. Po odchode A. Grušina do redakcie Otázok mieru a socializmu stojí v jeho čele V. Čikin.

Zameranie výskumov je dané potrebami redakčnej práce, no redakcia nevyužije viac ako 3 % výskumných materiálov. Materiály sa dávajú k dispozícii vedeckým ústavom a pracovníkom. Príprava každého výskumu sa robí v spolupráci s vedeckými pracovníkmi rôzneho zamerania: s filozofmi, právnikmi, ekonómami, štatistikmi a pod. Pri rozdávaní ankiet pomáha ústavu až 800 ľudí, no nie sú to stáli anketári, akých má podobný inštitút pri Poľskom rozhlase a televízii, lebo lokality výskumov sa menia.

Výskumy sa robia výlučne pomocou ankiet, najčastejšie anketou novinovou, alebo poštovou. Pri zabezpečovaní reprezentatívnosti súboru sa predovšetkým vychádza z geografického princípu. Ústav sa riadi zásadou, že jeho výskumy budú mať len vtedy zmy-

sel, keď budú prakticky využiteľné a skutočne aj využívané. Pracovníkov ústavu trápi najmä výchovná stránka výskumov. Nazdávajú sa, že nemožno uverejniť každý zistený fakt či poznatok, lebo by sa tým „razom zničovalo všetko, čo sa už dlhou výchovnou prácou dosiahol“. O výsledkoch bádania sa diskutuje v mládežníckych kolektívoch, a to vedie k želateľným korektúram vo verejnej mienke.

Po štyroch rokoch existencie má ústav za sebou 10 výskumov, predovšetkým ekonomického a ideovo-politického charakteru. Vari najatraktívnejšou bola anketa zo 6. januára 1961 „Čo myslíte o svojom pokolení?“. Na 12 otázok ankety, opytujúcich sa na charakteristické črty mladej generácie, odpovedalo 17 446 mladých ľudí a k otázkam sa vyjadrilo aj 100 príslušníkov staršej generácie, na ktorých sa ústav obrátil špeciálnou anketou. Výsledky výskumu vyšli roku 1962 knižne pod názvom *Ispoved' pokolenija*. Autormi knihy sú B. Grušin a V. Čikin. Posledný výskum si kládol za cieľ prispieť k zdokonaleniu estetickéj stránky rádioprijímačov. Ústav pripravuje ďalší výskum, ktorý chce zisťovať, čo a ako mládež číta a na aké filmy Iudia chodievajú.

*

XX. sjazd KSSS otvoril dvere čerstvejším prúdom v sociologickom myslení a praxi vo všetkých krajinách socialistického spoločenstva. Ukazuje sa však, že nie každá krajina využila dané možnosti rovnako dobre a pohotovo. Po deviatich rokoch konštatujeme, že vývin sociológie išiel nerovnomerne a že dnes popri socialistických štátoch, ktoré by sme mohli nazvať sociologicky vysoko vyspelými, jestvujú aj menej, alebo dokonca málo vyvinuté krajiny.

Sociologickou veľmocou sa stalo Poľsko, ktoré nielenže vyštartovalo medzi prvými, ale vedelo veľmi obratne čerpať i z bohatých domácich a svetových sociologických zdrojov. V Sovietskom sväze, ako o tom svedčia aj dátumy vzniku troch uvádzaných pracovísk (všetky vznikli roku 1960), štartovalo sa s určitým oneskorením. Za takýchto okolností sa Poľsko stáva akýmsi školiacim sociologickým strediskom, pripraveným poskytovať cenné služby ostatným partnerom. Je známe, že túto možnosť intenzívne využíva naša, najmä slovenská sociológia, ale ani súdruhovia zo Sovietskeho sväzu sa neokúňajú cestovať za poučením do Varšavy, Krakova či Lodže.

Pravda, naša orientácia na poľskú sociológiu nebráni tomu, aby sme udržiavali a ďalej rozvíjali plodné pracovné kontakty so sovietskymi sociologickými pracoviskami. Doterajšie výsledky práce sovietskych sociológov môžu byť v mnohom podnetné aj pre nás. Ako nám oni trochu závidia, že sme napr. dokázali v rámci SAV utvoriť samostatný sociologický ústav, závidíme im zasa my, že sa im podarilo predstihnúť nás na úseku výchovy sociologických kádrov. A, prirodzene, budeme sa snažiť všetko cenné z ich skúseností a poznatkov tvorivým spôsobom preberať a uplatňovať.

Róbert Roško